

**BOSHLANG‘ICH SINFI ONA TILI DARSLARINI O‘QITISH JARAYONIDA
VARIATIVLARINING AMALIY AHAMIYATINI O‘QUVCHILARGA
TUSHUNTIRISH.**

Bobomurodov Sirojiddin Mengziyo o‘g‘li,

Termiz davlat pedagogika institutining “Boshlang‘ich ta‘lim” kafedrasida o‘qituvchisi,
O‘zbekiston Respublikasi Surxondaryo viloyati Termiz shahri.

ANNOTATSIYA: Invariant ta‘lim standartining asosi bo‘lib xizmat qiladi, bu ta‘lim siyosatining me‘yori sifatida harakat qiladigan, ta‘limning ijtimoiy idealini aks ettiruvchi va ushbu idealga erishish uchun haqiqiy shaxs va jamiyatning imkoniyatlarini hisobga oladigan parametrlar tizimi.

KALIT SO‘Z: Invariant tushunchalar, boshlang‘ich ta‘lim, ona tili darsligi. Invariant dasturlar

Invariant aniq faktlarni emas, balki umumiy g‘oyalar va muammolarni o‘z ichiga olishi kerak. U asosan pedagogik jarayon subyektlari va obyektlarining o‘zlarini takrorlashga moyil bo‘lgan bunday aloqalari va munosabatlari bilan belgilanadi.

Mazkur jarayonda ta‘limning muqobil shakllari paydo bo‘lishini nazarda tutadi. Shuningdek, ta‘limning ijtimoiy-iqtisodiy muhitga integratsiyalashuv sur‘atlarini faollashtirish, pedagogikani texnologiyalashtirish, uning psixologiya, sotsiologik fanlar, boshqaruv nazariyasi bilan aloqalarini mustahkamlash, obyektiv voqelikning turlisohalari haqidagi g‘oyalarni rivojlantirish. Bu esa, o‘quvchiga o‘zgarmas xarakterdagi axborotni mustaqil ravishda olish va o‘zlashtirish imkonini beruvchi bilim-tasvirlar, bilim-timsollarning shakllanishiga yordam beradi. Shu bilan birga, gap voqelik sohalarining sifat jihatdan xilma-xilligini tenglashtirish haqida emas, balki ushbu sohalarga xos bo‘lgan umumiy qonuniyatlarni ochish va topish haqida ketmoqda.

O‘zgaruvchan komponent o‘qituvchilarning individual rivojlanishining sharti bo‘lib xizmat qiladi, o‘quv jarayoni subyektlarining individual talablari va xususiyatlari, kasb xususiyatlari bilan belgilanadi va ta‘lim, rivojlanish o‘rtasidagi munosabatlar muammosini samarali hal qilish, va o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘quvchining shaxsiy va kasbiy rivojlanishi uchun individual dasturlarni ishlab chiqishga imkon beradi. Unda ta‘lim muassasalarining bo‘lajak o‘qituvchilarini psixologik-pedagogik tayyorlash muammolariga bag‘ishlangan maxsus kurslar, maxsus seminarlar va maxsus

seminarlar, ushbu masala bo'yicha magistrantlarning individual ilmiy ishlari ko'zda tutilgan hamda psixologik-pedagogik ta'lim texnologiyalarida ham namoyon bo'ladi. Kasbiy-pedagogik tayyorgarlikning o'zgaras va o'zgaruvchan komponentlarini amalga oshirish jarayonini bo'lajak pedagog kadrlar bilishlari kerak:

mahalliy va xorijiy ta'lim pedagogikasi va psixologiyasining asosiy yutuqlari, muammolari, rivojlanish tendentsiyalari, o'qitish jarayonlarining mohiyati;

ta'limda o'qish va ta'lim, pedagogik faoliyatni modellashtirishga zamonaviy yondashuvlar;

ta'limning valeologik jihatlari;

o'quv rejasida keltirilgan fanlar o'rtasidagi bog'liqlik;

o'quvchilarning individual xususiyatlarini pedagogik faoliyat natijalariga ta'sir qilishning o'ziga xos xususiyatlarini takomillashtirishdan iborat [86; 127-b.].

Insonning atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlarini tartibga solish muammosi bo'yicha ilmiy-uslubiy adabiyotlar, me'yoriy-huquqiy hujjatlarni o'rganish, tahlil qilish va bartaraf etish yo'llarini faol izlayotganligini ko'rsatadi. Bu jarayonda zamonaviy sharoitda nafaqat kasbiy funksiyani, balki tafakkurni (shaxsning dunyo qarashini shakllantirishga hissa qo'shadigan) ham rivojlantirish ta'lim jarayonida muhim rol o'ynaydi.

Tayanch va fanga oid kompetentsiyalar fundamental va kasbiy ta'lim fanlari materiallarining kombinatsiyasi asosida shakllanadi. Shuning uchun maktablarda gumanitar va maxsus fanlarni o'rganish jarayonini fanlararo yondashuv asosida amalga oshirilishi kerak. Barcha fanlarda ochib berilgan ta'lim mazmunining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, muammolar mohiyati va oqibatlari to'g'risida yaxlit tasavvurlarni shakllantirishni ta'minlashning muhim shartidir.

Boshlang'ich sinf o'quv jarayonida ilk invariant va variativ tushunchalarni shakllantirish nafaqat dars jarayonida balki, darsdan tashqari mashg'ulotlarda ham materillarni to'g'ri tanlashda, ya'ni o'quv jarayonining turli bosqichlarida alohida e'tibor qaratilishi lozim [51].

N.X.Oripovanning tadqiqot ishida "jahonning taraqqiy etgan mamlakatlari tajirbasiga ko'ra, shaxsning individualligini namayon etishiga ko'maklashish va pedagogik qo'llab quvatlash masalasi ta'lim jarayonining yagona ishi va bu jarayonda talabalarning pedagogik etiqotini variativ modellashtirish asosida rivojlantirish samarali yo'llaridan biridir deb", ta'kidlaydi [66; 94-b.].

Jahon ta'lim tizimini barqaror taraqqiyot tendensiyalariga moslashtirish sharoitida o'quv sohasida zamonaviy rivojlanish tamoyillari asosida variativ tushunchalarni

ya'ni o'qitishni turli shakllarda boyitish mexanizmlarini takomillashtirish, tabiiy fanlarni samarali o'qitishda ijodkor mutaxassislarni tayyorlash ustuvor masalalardan biri hisoblanadi [95; 96; 97; 98; 99; 100].

Shaxsning rivojlanishi uning qaysi muhitda kamol topib qanday ta'lim va tarbiya olganligi bilan belgilanib, atrof-muhitga bog'liq bo'lgan psixikaning rivojlanishini o'z ichiga oladi. Maktab o'quvchilari faoliyati bilan bog'liq bo'lgan tabiiy hodisalar ularning psixik rivojlanishiga ta'sir qiluvchi asosiy holatlardan biri hisoblanadi. Ushbu holat maktab o'quvchisining tabiat hodisalariga obyektiv munosabatni yuzaga keltiradi [34].

O'quv fanlarining o'zaro aloqadorligi va ularning bir-birini taqozo qilishi haqidagi bilimlar o'quvchilarning tabiiy bilimlar haqidagi tasavvurlarini kengaytiradi. Bu bilimlar esa o'z navbatida muayyan kompetensiyalarning shakllanishiga ko'maklashadi. Fanga oid kompetensiyalar tabiatdan foydalanish va uni o'zgartirish bo'yicha ko'nikmalarni puxta ilmiy asoslashga undashi bilan ahamiyatlidir [50; 81-b.].

Kichik yoshdagi o'quvchilarda o'quv jarayonini takomillashtirishda olamni yaxlit idrok etishga undab, o'quv fanlarini o'zlashtirishga nisbatan individual yondashuv va hissiy-qadriyatli faoliyat tajribasi, atrof-olamga moslashish uchun mustaqil harakatlanish, tabiat bilan ongli muloqot o'rnatish, tabiat hodisalarining mazmun-mohiyatini to'g'ri anglash layoqatiga ega bo'lishini ta'minlaydi.

O'quvchilarning his-tuyg'ulari va o'zlarini o'rab turgan atrof-olamga nisbatan munosabatlari, asosan, ko'rgazmali xarakterdagi o'quv materiallari yordamida boyitiladi. O'quvchilarda tabiatga nisbatan ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga oid axloq-odob me'yorlari ham tabiiy o'quv materiallari tarkibida o'quvchilarga taqdim etiladi. Tabiatga nisbatan ehtiyotkorona munosabat o'quvchilarning kundalik faoliyatida amal qiladigan asosiy mezonga aylangandagina kompetensiya darajasida shakllanadi [65; 16-b.].

Boshlang'ich sinf o'quv jarayonida ilk invariant va variativ tushunchalarni shakllantirishda birinchi o'rinda, ko'rgazmalilik tamoyiliga e'tibor qaratish lozim. Chunki tabiiy bilimlar bevosita o'quvchilarning ko'z o'ngida sodir bo'layotgan tabiat hodisalari bilan bog'liq. Shuning uchun dars qanchalik faol tashkil etilmasin, o'quvchi uni ko'rishi, tasavvur qilishi, iloji bo'lsa, qo'llari bilan ushlab ko'rgandek, darajada aniq his eta olishi lozim [46; 31-b.].

Boshlang'ich sinf o'quv jarayonida ona tilini variativ tushunchalar asosida o'rganish jarayonida o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirishga

asos bo'ladigan material alohida ahamiyatga ega. O'quv materialining g'oyaviy yo'nalishi va badiiy ifodaliligi o'quvchilarning fikrlash faoliyatiga, his-tuyg'ulariga ta'sir etadi, atrof-muhit haqidagi bilimlarini kengaytiradi, tilga va uni yaratgan xalqqa qiziqishini tarbiyalaydi, o'quvchilarning umumiy taraqqiyoti darajasini o'stiradi va ularning shaxsiy sifatlarini shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi [141; 26-b.].

Keyingi yillarda maktab ona tili darsliklari va o'qituvchilar uchun nashr qilingan qollahmalar materiali mazmuniga qo'yilgan talablar anchagina ortdi. Materialning asosiy mezonlari matn va alohida gaplarning bilimni boyituvchi qimmatini, leksik-uslubiy aniqligi, mavzu jihatdan xilma-xilligi, hayotning turli tomonlari bilan bog'lanishi, matnlarning g'oyaviy-mavzuviy yo'naltirilganligi, kichik yoshdagi o'quvchilarga mosligi etirof etilgan [147; 34-b.].

Shunday qilib, ona tilini o'rganish jarayonida kichik yoshdagi o'quvchilarda variativ tushunchalar mazmunida shakllantirishda o'qituvchining metodologik yondashuvi, o'quvchilar o'zlashtiradigan ijtimoiy hodisa sifatida rivojlanib boruvchi til haqidagi bilimlar majmuasi, o'quvchilar o'rganib oladigan bilish usuli, tilni o'rganishga asos bo'ladigan materialning bilim berishdagi, g'oyaviy-siyosiy va badiiy qimmatini hal qiluvchi ta'sir ko'rsatish jarayoni inobatga olinadi [156; 13-b.].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Adizova N.B. Ona tili o'qitish metodikasi //o'quv qo'llanma. "Sadridin Salim Buxoriy" Durdoni, -Buxoro. 2021.-112 b.
2. Abdullayeva Q., Rahmonova S. Ona tili darslari //Uslubiy qo'llanma. - Toshkent, "O'qituvchi", 1999.- 82 b.
3. Asadov Yu.M. O'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan darsliklarga qo'yiladigan talablar// "Boshlang'ich ta'limni modernizatsiyalash orqali o'quv-tarbiya jarayoni sifatini va samaradorligini oshirish" mavzusida boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari Forumi. Toshkent - 2016.
4. Ataqllova N.A. Ta'lim jarayonida o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish tizimi: ped. fan. bo'yicha falsafa dok (PhD)., diss....avtoref. - Namangan, 2019 .-11-18 b.
5. Bobomurodova A.Ya. Ona tili ta'limi jarayonida o'yin topshiriqlardan foydalanish: pedagogika fanlari nomzodi dissertatsiyasi. -Toshkent, 1996. -146 b.
6. Bobomurodov S.M. Boshlang'ich sinflar o'quvchilarida ilk invariant va variativ tushunchalarni shakllantirish metodikasi// Муг'аллим ҳам үзликсиз билимлендириў, илмий-методикалиқ журнал.-Нукус.-2022. 6\1-1 son. -B. 186-190.

7. Bobomurodov S.M. Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitish metodikasini takomillashtirish texnologiyasi/ Yangi O'zbekiston pedagoglari axborotnomasi/1-jild, 9-son (Yo'pa). 06-September 2023-yil/ www.in-academy.uz/1-5-b.
8. Bobomurodov S.M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiatga oid ilk variant va variativ tushunchalarni takomillashtirish imkoniyatlari // Journal of innovations in scientific and educational research (Jiser) Volume2, Issue 15. B.563-566.
9. Bobomurodov S.M. Didactic requirements for the formation of primary invariant and variative concepts about nature in primary class students.// American Journal/ of technology and applied sciences. -P.92-95.